

ELEMENTE DE PĂGÂNISM ÎN CREDINȚELE POPORULUI ROMÂN¹

DE

ALEXANDRU V. BOLDUR

Ca și alte popoare europene, daco-romanii au avut în trecutul lor credințe păgâne care au continuat să existe și după răspândirea creștinismului. Victoria creștinismului nicăieri n-a fost deplină; la început el a trebuit să coexiste cu vechea mitologie. Numai după o lungă perioadă de dublă credință, creștinismul a căpătat deplina sa puritate.

Mitologia păgână a poporului român își are bogata sa istorie, începând cu credințele tracilor, dar acest capitol nu este încă scris. În studiul de față ne vom ocupa numai de unele elemente de păgânism care s-au păstrat secole întregi și a căror existență a putut fi constatată chiar și în secolul al XIX-lea.

Se observă o analogie între unele credințe romane și cele slavo-ruse, care poate avea o dublă explicație. În timpul invadării Peninsulei Balcanice de către slavi, în secolul al VII-lea, ei au putut influența credințele religioase ale autohtonilor, dar este posibil ca și invadatorii să fi suferit influența populației sedentare. Întrucât delimitarea influențelor este extrem de anevoioasă, rămânem la părerea că, probabil, ele au fost reciproce.

În afară de aceasta, credințele păgâne aveau o sursă comună, dunăreană. Este extrem de interesant faptul că românii au avut credințe păgâne proprii pentru care nu se găsesc analogii în credințele slavo-ruse. Ele pot fi explicate ca fiind o moștenire tragică. Cu timpul, pe măsură ce cultura română se dezvoltă, credințele vechi, păgâne, pline de naivitate, au început să iasă din uz cu mare repeziciune.

Ne asociem afirmațiilor lui L. Niederle, care scria: „În general, viața slavilor la sfârșitul perioadei păgâne se caracterizează printr-o însemnată influență orientală, propriu-zis greco-orientală, care se manifesta în religie, în culte legate de ea și în credințe.”² Nicăieri nu se observă atât de numeroase urme ale venerației zeului *Perun* ca în Bulgaria, unde el se păstrează chiar și în nume bărbătești și feminine, precum și în toponimie³. Div sau Dâi este, fără îndoială, Dies Pater, Zeus, Jupiter⁴. Svarog e grecescul Hefaistos, iar fiul său Helios – zeul soarelui, se numește la slavi Dajbog și ai cărui nepoți se socoteau rușii.

Venerația lui Chros era foarte răspândită în Europa de mijloc și, probabil, era de proveniență sudică, după cum credea autorul anonim din secolul al XVI-lea⁵. Nu e nevoie să admitem, după cum face A. S. Famințin, că pentru ruși Chros este un zeu străin, adus din țările baltice⁶. Dacă un număr însemnat de alți zei a fost împrumutat din sud, de ce n-ar putea să fie împrumutat alături de ei și Chros? De altfel, semnalăm și părerea lui I. Zabelin, care considera că Chros este de origine persană veche: Kiroș, Koros, Kyros, iar într-o operă anonimă din secolul al XVIII-lea, care avea circulație și în România, el este denumit Kurșa⁷. De aceeași

¹ Unele idei cuprinse în acest studiu au fost expuse, pe scurt, în lucrarea noastră *Troian slova o polku Igoreve*, publicată în *Trudy otdela drevnerusskoi literatury*, t. XV, Moscova-Leningrad, 1958, p. 30–33.

² Liubor Niederle, *Byt i kultura drevnikh slavian (Viața și cultura vechilor slavi)*, Praha, 1924, p. 44.

³ N. S. Derjavin, *Slaviane v drevnosti (Slavii în vechime)*, p. 135–136. Vezi, de asemenea, L. Leger, *La Mythologie slave*, I, Paris, 1901, p. 28–29.

⁴ Pierre Lavedan, *Dictionnaire illustré de la mythologie et des antiquités grecques et romains*, Paris, 1931, p. 1030–1032 pentru Zeus, și p. 563 pentru Jupiter.

⁵ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1865, p. 1004.

⁶ A. S. Famințin, *Bozhestva drevnikh slavian (Zeitățile vechilor slavi)*, I, St. Petersburg, 1884, p. 202 și urm.

⁷ I. Zabelin, *Istoria russkoi zhizni (Istoria vieții ruse)*, vol. II, Moscova, 1879, p. 29; M. Gaster, *Crestomația română*, vol. II, 1911, p. 50–53.

proveniență orientală sau, mai precis, sud-orientală sunt zeițele Mokoș și Beregânea, probabil Sim și Regl și, în sfârșit, de proveniență balcano-dunăreană este Troian. Din întreaga serie a divinităților ruse sunt de origine nordică numai Veles și Volos, iar originea lui Stribog rămâne nelămurită. În tot cazul, nu pare a fi provenit din nord.

În căutarea căilor de penetrație a zeilor păgâni la ruși trebuie să ne îndreptăm privirea la sud, spre Balcani, în acel timp când slavii jucau aici un rol politic predominant, însă din punct de vedere cultural s-au supus influenței puternice a Romei și antichității împreună cu populația înconjurătoare. Aici, în secolele VI–VII, străromânii, împreună cu slavii, treceau prin faza istorică comună a dezvoltării orânduirii gentilice, iar în secolele ce au urmat s-a produs trecerea la feudalismul timpuriu. La sfârșitul secolului al IX-lea, când triburile ungare s-au așezat pe actualul teritoriu al Ungariei, ele au găsit la slavii care locuiau acolo instituțiile politice ale unui stat feudal timpuriu⁸. Fără îndoială, populația autohtonă a trecut prin faza orânduirii gentilice de la care au rămas la ei în domeniul dreptului și al vieții cotidiene foarte multe urme și aceasta a avut loc în timpul conviețuirii lor cu slavii.

Împărțindu-se în diferite ramuri, slavonitatea balcanică a dus cu ea în noile locuri multe elemente din viața ei spirituală de la Dunăre, adăugând la ceea ce a împrumutat unele noțiuni noi în concordanță cu mediul geografic și istoric al noii așezări. De la Dunăre se trage influența limbii latine asupra celei ruse. Reluând o teză mai veche a lui A. Vostokov și I. I. Sreznevski, F. F. Fortunatov a atras atenția că multe particularități ale *Evangheliei Ostromirov* din secolul al XI-lea se explică ușor, dacă luăm în considerare legăturile slavilor cu Roma, contactul lor cu limba latină⁹.

De la Dunăre se trage și cunoașterea în Rusia a operelor patristice din secolele II–III, care, după expresia lui V. Ikonnikov, și-au însușit „resturile culturii vechi”. În epoca Rusiei kieviene și mai târziu, din Bizanț, fie direct, fie prin intermediul slavilor de sud și de vest, operele patristice pătrundeau în literatura rusă veche și erau înmulțite de către copiiști. Operele patristice prezentau un amestec eclectic al noțiunilor filozofice ale antichității cu noțiuni creștine¹⁰.

Conviețuirea slavo-dacă (slavo-română) la Dunăre a însemnat pentru slavi o apropiere de limba și cultura romană. Iată ce ne spune în această privință Ovid Densusianu¹¹: „coborârea slavilor spre Dunăre a schimbat radical fizionomia Peninsulei Balcanice. Ea a produs o anarhie în această parte a Europei de Est, slavii erau niște acaparatori insistenți și nu se opreau în fața unor greutăți. Violența lor umple paginile istoriei Bizanțului. Ei au devenit stăpâni ai Misiei, Traciei și Macedoniei și la sfârșitul secolului al VI-lea au apărut în mase mari, devastând Iliria și Dalmația. În prima jumătate a secolului al VII-lea aproape toată Peninsula Balcanică se afla în mâinile lor. Pentru istoria Europei de Est acest eveniment a avut aceeași importanță ca și cuceririle romane cu câteva secole în urmă”.

Prin baza religioasă păgână a culturii balcano-dunărene se explică *asemănarea uimitoare ce se observă între mitologia slavilor de est și mitologia română*. Masa mare a credințelor păgâne este comună unora și altora.

A. I. Sobolevski a atins problema asemănării, însă numai parțial. Constatând asemănarea dintre cântecele românești și cele ucrainene, el a adăugat: „Același lucru se poate spune și despre credințele populare românești, despre obiceiuri și rituri”¹².

Noi ne propunem să dezvoltăm această teză, extinzând constatarea asemănării asupra credințelor religioase ale românilor și rușilor în general, nu numai ale românilor și ucrainenilor. Ne vom mărgini la cea mai scurtă caracterizare a credințelor comune. În mitologia dacă și slavă se află credințe inspirate de: 1) mitologia greco-romană; 2) credințe slave comune; 3) credințe balcanice comune și chiar 4) credințe indo-europene comune.

Nu încapă îndoială că creștinismul inițial al populației românești purta semne vizibile ale credințelor păgâne, reprezentând un adevărat sincretism religios. Anchetele întreprinse de diferiți cercetători la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru în mijlocul populației țărănești a României au dovedit că rămășițele acestui sincretism s-au păstrat în mod aproape nealterat.

⁸ N. A. Pavluškova, *Krestianskaia obshchina v Vengrii XI–XIII vekakh (Comunitatea țărănească în Ungaria în sec. XI–XIII)*, în Culegerea de articole: *Srednie veka (Evul mediu)*, I, Ediția Academiei URSS, 1995, p. 56.

⁹ G. F. Nefedov, în *Trudy otdela drevnerusskoi literatury (Opere ale sectorului de literatură rusă veche)*. Un articol nepublicat al lui F. F. Fortunatov, vol. XIV, 1958, p. 658.

¹⁰ A. I. Klibanov, *K probleme anticinogo nasledstva v pamiatnikakh drevnerusskoi pismennosti (Cu privire la problema moștenirii antice în monumentele literaturii ruse vechi)*, *Trudy*, vol. XIII, 1957, p. 160 și 161.

¹¹ Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, fasc. I–II, Paris, 1901.

¹² A. I. Sobolevski, *Rumynia sredi slavianskikh narodov (România între popoarele slave)*, Petrograd, 1917, p. 17.

Făcând cunoștință cu credințele țărănești din trecut, cititorul capătă un tablou întreg de reprezentări mitologice vechi. Astfel, de exemplu, poporul român diviniza cerul, denumindu-l *cerul sfânt* (noțiune corespunzătoare lui Svarog) și soarele denumindu-l *soarele sfânt* (noțiune corespunzătoare lui Dajbog). De aceeași venerație se bucura și luna, *luna sfântă* (poate Mocoș). Mai târziu, sincretismul evoluat a dus la credința că soarele reprezintă *ochiul* lui Dumnezeu în timpul zilei, iar luna este *ochiul* Lui în timpul nopții.

Românii, ca și slavii, credeau în ființe deosebite, care aveau capacitatea de a înghiți soarele sau luna și prin aceasta să producă eclipsa. Aceste ființe purtau denumirea de vârcolaci, svârcolaci, vurculaci, vrăjitori, oameni cu capacitatea de a se transforma în lup, cal, câine etc. Această credință veche este comună tuturor slavilor, mai ales celor din sud, lituanienilor și letonilor și, în general, tuturor popoarelor indo-europene. În toate limbile slave există un cuvânt special pentru a însemna un asemenea om. Vechiul slav a fost *vl-kodlac*, *yourcolac*, sârbo-croat – *vucudlac*, *vlocodlac*, sloven – *volkodlak*, *vucodlac*, bulgar – *vr-kolak*, polonez – *wilkolak*, rusesc – *volkulak* sau *vrcondlac*, în limba lituaniană – *vilkolakis*, *vilkatas*, letonă – *vilkacis*, *vilcata*, la germani – *verwolf*, la englezi *werewolf*, la greci *bricolakas*. Conform cu Herodot, fiecare din neuri o dată pe an se transforma pentru câteva zile în lup¹³. Credința aceasta și-a găsit oglindire și în *Cuvânt despre expediția lui Igor*, în care principele Vseslav este reprezentat ca vrăjitor și vârcolac, capabil să se transforme în timpul nopții în lup.

Credința în vârcolaci a fost foarte răspândită la toți slavii. În codul de legi sârb, vechi din 1262, se spune că datorită vârcolacilor se produce eclipsa soarelui sau lunii. Potrivit credințelor bulgare vechi, vârcolacii se nașteau din legăturile femeilor cu vampirii. Slovenii credeau că volcodlakul poate, după dorința sa, să ia chip de lup. La ucraineni exista credința că în ziua de Sf. Vlas (11 februarie), volcodlaci se transformă în câini sau pisici negre, sugrumă oamenii și omoară vitele¹⁴.

Zânele rele erau la români *rusalii*, la ruși *vili* și *rusalki*. În Balcani, vilele se numeau: la bulgari – *samovile*, iar la sârbi și croați – *vile*. Se credea că rusalki trăiesc în apă, începând din toamnă până în *duminica rozelor*, prima după pentacosta, când ies din apă și îi ademenesc pe oameni. Veselindu-se cu ele, omul moare.

La slavii de est există sărbătoarea rusaliilor de primăvară. Erauenerate rusalki, fiind socotite sufletele morților, mai ales ale oamenilor omorâți. Biserica creștină denumea pe rusalki „draci în veșmânt feminin cu părul despletit”. Săptămâna dinaintea Sfintei Treimi se numea „rusalkaia”. În cinstea rusalcilor se făceau jocuri cu cântece și se împleteau coroane de mesteacăn.

Soborul rus, așa-zis „Stoglavâi” din 1551, descriind sărbătoarea rusaliilor, arăta că bărbații și femeile, adunându-se la cimitire, întâi boceau pe morții lor cu glas tare, iar când veneau saltimbancii, ei încetau să mai bocească și începeau să salte, să danseze și să cânte cântece diavolești. De această sărbătoare era legat obiceiul de a împodobi interiorul caselor cu verdeață și flori¹⁵.

La români, sub denumirea de „rusalii” erau cunoscute două sărbători: prima care se serba cu 24 de zile înainte de pentacostă, iar a doua în ziua de pentacostă. Creștinismul și păgânismul și-au împărțit rolurile: prima sărbătoare era păgână, iar a doua avea caracter creștin. Rusaliile, care se cinsteau, erau socotite niște ființe supranaturale, zâne rele. Omul trebuia să se poarte bine cu ele, deoarece ele posedau capacitatea ca într-un acces de furie să-l mutilizeze sau să-l amuțească. Ele puteau să provoace furtună. Pentru a preîntâmpina consecințele rele, care puteau surveni din cauza întâlnirii cu rusalcile, seara, în ajunul rusaliilor, la culcare, se puneau sub cap, sub pernă, pelin. Cine nu respecta acest obicei putea fi capturat de rusalci. Serbarea rusaliilor, I. Zabelin a caracterizat-o ca „bacanale cu travestiri”¹⁶.

Românii au cunoscut spiritul protector al casei sub denumirea de „spiriduș” și „șarpe”, la ruși „domovoi” și „zmei”. Spiridușul, stabilindu-se în casă, aduce tuturor locatarilor ei noroc. Uneori spiridușul este reprezentat în chip de șarpe¹⁷. Este interesant că șerpii erau considerați zei domestici nu numai la slavii păgâni (inclusiv în Polonia), ci și în Lituania. Șerpii se considerau „penate”, li se dădea lapte, brânză, ouă, găini, adică tot ce mâncau și

¹³ F. Buslaev, *Liuticii, Vilții și Volciki*, în *Vremennik Obshchestva istorii i drevnostei rosiiskikh* (Cronica Societății de istorie și antichități ruse din Moscova), vol. X, Moscova, 1851, p. 12; A. de Cihac, *Dictionnaire d'ethymologie dacorumaine*, vol. II, *Eléments slaves, magyares etc.*, 1879, p. 448; A. N. Afanasiev, *Poeticheskie vozvrenia slavean na prirodu* (Privirile poetice ale slavilor asupra naturii), vol. III, Moscova, 1869, p. 528.

¹⁴ N. S. Derjavin, *op. cit.*, p. 154–155.

¹⁵ I. K. Șambinago, *Iazycheskaia religia russkikh slavian* (Religia păgână a slavilor ruși), în Culegerea de articole *Istoria rusească* sub îngrijirea lui M. V. Dovnar-Zapoliski, vol. I, Moscova, f.a., p. 147.

¹⁶ I. Zabelin, *op. cit.*, vol. II, p. 320.

¹⁷ T. Pamfilie, *Mitologia*, p. 8.

stăpânii casei¹⁸. Menționăm că această credință se întâlnește nu numai la slavi și lituanieni, fiind cunoscută și de tracii vechi.

Nu se știe cine l-a înlocuit la români pe Perun, care nu era cunoscut de ei sub acest nume. În epoca creștinismului, românii au atribuit funcțiile sale Sfântului Ilie, a cărui îndeletnicire principală, în concepția populară, este provocarea fulgerului și a tunetului. Pornind cu carul în urmărirea diavolului, Sf. Ilie îl săgetează cu săgeți de piatră. Perun, de asemenea, arunca pietre, după cum aflăm dintr-un manuscris din secolul al XVIII-lea¹⁹.

La români a existat credința potrivit căreia, la nașterea copilului, niște zâne speciale îi determină soarta, denumite *ursitoare*, *ursite*, *ursoaice*, *ursoni*, după cuvântul *ursita*, *ursa*, *urseala* – soartă. La ruși, asemenea zâne se numeau *rojanite*. Împotriva acestui cult a luptat mult timp biserica creștină. După mărturisirile „Domostroii”-ului, în secolul al XVI-lea se mai păstra credința în rojanite. În cinstea lor se făcea un ospăț la care nașele copiilor născuți ofereau colivă. Ospățul era însoțit de dansuri, muzică, cântece, aprinderea focului²⁰. La romani rojanitele se numeau „parcae”, la greci „moire”. Bulgarii, ca și românii macedoneni, le denumeau Mire, Mărcinițe, Albe, Hărăsite, Casmete și Hărioase. Se crede că e o credință panslavă, înrădăcinată mai ales în Balcani. Rojanite și Sudjenite se găseau la sloveni, la cehi – sudice, la bulgari – orisnice (nume grecesc). Sârbii aveau pentru ele numele de Usude sau Suienice, Sudjenice²¹.

Cultul „Rodului” (al genului) și al „Rodjaniței” a fost consacrat destinului noului născut, soartei, fortunei. După cum atestă „Cuvântul Sf. Grigorie”, cultul lui „Rod și al Rodjaniței” exista la chaldei, bulgari, greci și a ajuns la slavi²². În „Cuvântul lui Hristoliubeț” li se reproșa creștinilor (ruși) că ei fac jocuri nocturne în cinstea focului, rodului și rojanitei.

Românii, ca și rușii, personificau fericirea sau nenorocirea, denumindu-le „Noroc” și „Piază Rea”, respectiv „Dolea” și „Nedolea”²³.

Spre deosebire de concepția romană potrivit căreia Parcae erau inexorabile, românii considerau că ursitoarele pot fi înduioșate²⁴. E posibil ca această schimbare să fi fost inspirată românilor de către slavi, care, după cum am văzut, aveau obiceiul de a oferi rojanitelor pâine, brânză, miere și mai ales „colivă” („cutia”), mâncarea lor preferată.

La români, în locul lui Iarila ruscă, apare *Kaloian* sau *Scaloian* (Dionysos-Bahus), zeu al fertilității și sexualității, sărbătorit îndată după Paști printr-un rit special²⁵. Momâia sau sculptura omului, de fapt un idol²⁶, era îngropat și după trei zile, joi, era dezgropat și udat cu apă. Această zi de joi se numea *paparudă* sau *papalugă*. Un alt rit legat de numele aceluiași zeu consta în stropirea cu apă a unei fete goale, înfășurate în verdeață, după care urmau mângâierea ei și distracții sexuale.

În cântecele închinare acestui zeu, după refrenul:

Ene, Ene, Scaloene

sau

Iani, Iani, Kaloiani

se cerea ploaie. Aceeași temă se repeta și în apelul la *Paparudă*. Se cânta:

¹⁸ *Idem*, *Văzduhul*, p. 74; M. Gaster, *Crestomația română*, vol. II, 1911, p. 50–51.

¹⁹ Fără autor, *Migrația triburilor tracice dincolo de Dunăre și mai departe spre nord*, în *Vremennik Obshchestva istorii i drevnostei Rossiiskikh* din Moscova, 1951, vol. X, p. 96. V și T. Pamfilie, *Mitologia*, p. 77.

²⁰ I. I. Sreznevski, în *Arhiva lui Kalaciov*, vol. II, 1, Moscova, 1855; N. Kostomarov, *Istoricheskie monografii i issledovania (Monografii istorice și cercetări)*, vol. XIX, S. Petersburg, 1887, *Schița vieții și a moravurilor poporului velicorus în secolele XVI–XVII*, p. 262–263.

²¹ T. Pamfilie, *Mitologia*, p. 18–19; N. S. Derjavin, *op. cit.*, p. 148; L. P. Iakubinski, *Istoria limbii ruse vechi*, Moscova, 1953, p. 53.

²² A. Brückner, *Mitologia slavă*, trad. italiană din poloneză (originară din 1918), Bologna, 1924 (?), p. 182.

²³ T. Pamfilie, *Mitologia*, p. 94. Cartea lui A. N. Veselovski: *Razmyshlenia v oblast russkogo dukhovnogo stikha. (Cercetări în domeniul versului rus spiritual)*, S. Petersburg, 1883, conține un capitol special, al XIII-lea, consacrat soartei omului; „Dolea” în prezentările poporane.

²⁴ A. Cosma, *Mythologie roumaine*, Bucurest, 1942, p. 122.

²⁵ Marcu Beza, *Paganism in Roumanian Folklor*, London, 1928, p. 32–36.

²⁶ Figura idolului se poate vedea în anexa la lucrarea lui Marcu Beza, *Paganism...*

Paparudă, rudă
Vino să te udă, ploile,
Ca să cază ploile,
Cu gălețile
Să dea porumburile
Cât gardurile.²⁷

Originea cuvântului Kaloiani este explicată de Marcu Beza în legătură cu învierea naturii după iarnă. Zeul este analog zeilor orientali Tammuz al babilonienilor, Osiris al egiptenilor, Attis al frigienilor și Adonis al grecilor. Clerul creștin l-a înlocuit cu Sf. Ioan Botezătorul. Kaloian este compus Kalos-frumos și Iani- Ioan, Ion. Nu este exclusă posibilitatea ca acest zeu să fi fost împrumutat în mod direct de la slavi, la care existau Iarila și Ivan Kupala²⁸. Slavii de sud foloseau nume compuse din Kalo: Kalopetras și Kaloian. Ritul era același la greci și slavi: zeul era întâi îngropat, apoi dezgropat, aruncat în apă și scos din apă.

Românii venerau pe zeul slav al iubirii, căsătoriei și veseliei: *Lad și Lada* în formă de *Lado*, de asemenea Lelio, Lele. La ruși se întrebuița Lada, Leli, Poleli. De aici a rămas la români până în zilele noastre o formă de reverență față de femeia mai în vârstă – Lele și Leliță. E un zeu înrudit cu Iarila, în cinstea căruia se practica același rit, ca și față de Iarila (de la cuvântul „iari”-pofa trupească). Ritul lui a fost comun rușilor, românilor și grecilor. Un autor anonim din secolul al XVIII-lea se indigna de faptul că în timpul sărbătorilor de primăvară și vară, oamenii se dedau la desfrâu și condamna aceste obiceiuri rele²⁹.

Dimitrie Cantemir scria că poporul simplu crede în Lado și Mano și le cântă cântece în timpul nunții. El socotea că acești zei reprezintă pe Venus și Cupidon³⁰. În timpul nunților se cânta următorul refren, bătându-se din palme.

Frunză verde
Lăcrimioară
Lado, Lado,
Surioară.³¹

În cronică Gustânskaia din secolul al XVII-lea, Lado este menționat ca divinitate a căsătoriei, a veseliei, căreia i se aduceau sacrificii și i se cântau cântece cu refrenul: Lado, Lado, însoțite de bătăi din palme³². În limba rusă veche „Lada” însemna soț.

În general toate sărbătorile de primăvară și vară se caracterizau prin orgii, dansuri, jocuri, care aveau loc de asemenea la nunți și înmormântări³³, fiind însoțite adesea de desfrâu și adulter. După ce sărbătorile creștine au fost legate de zilele celor păgâne, ele au moștenit și dansurile de noapte, jocuri, travestiri caracteristice pentru păgânism, veselia fără frâu, descântec al forțelor naturii și cultul strămoșilor. În cadrul sărbătorilor de primăvară elementul de bază era cel erotic³⁴, care se manifesta însă și vara, atât la slavi, cât și la români. În diploma mitropolitului Kiril al II-lea din 1274 se spune că sâmbăta seara, în noaptea spre sfânta duminică, bărbații și femeile, adunându-se împreună, joacă, dansează și se destrăbălează, ca și cum ar celebra sărbătoarea lui Dionysos³⁵.

În a doua săptămână de după Paști se făcea pomenirea morților. La slavi această sărbătoare se numea *radunița*. Denumirea provenea din vechime îndepărtată. Riturile care se practicau în această zi erau un ecou al ospățului de la mormintele strămoșilor. Ziua de marți din săptămâna Tomii se numea la slavi „navii den”, „navie”, ceea ce însemna sufletele morților³⁶.

²⁷ M. Gaster, *op. cit.*, vol. II, p. 320.

²⁸ G. Ivănescu, *Influențe slave și bizantine în folclorul românesc și în limba românească*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* (rezumat al raportului), vol. II, 1953, p. 249–250.

²⁹ M. Gaster, *op. cit.*, vol. II, p. 353, nr. 34.

³⁰ *Ibidem*, p. 371.

³¹ *Ibidem*, vol. II, p. 320.

³² *Cronica mănăstirii Gustînski*, în *Polnye sobranie russkikh letopisei (Colecția completă a cronicilor ruse)*, vol. II, 1845, p. 257.

³³ I. Zabelin, *op. cit.*, vol. II, p. 320.

³⁴ L. Niederle, *Byt i kultura drevnikh slavian (Viața și cultura vechilor slavi)*, Praha, 1924, p. 37–38.

³⁵ *Ibidem*, p. 39.

³⁶ *Ibidem*, p. 98.

În privința credinței comune în Charon găsim rânduri interesante la L. Niederle. Apariția la slavi (și, vom adăuga, la români) a credinței în transportul sufletelor morților peste apă, trebuie să fie atribuită influenței culturii grecești și romane³⁷. Această credință a pătruns la slavi prin Dunăre sau de pe malurile Mării Negre.

În general, influențele culturale romane au creat unele noțiuni, care s-au înrădăcinat în folclorul slav, de exemplu: colinde de la „kalendae”, rusalki de la „rosalii”, radunițe de la „rhodanii”. Pe această cale putea să vină la slavi și tradiția antică despre Charon, care, în schimbul banilor, transporta în luntre sufletele morților spre lumea de dincolo de mormânt. Prin această credință se explică faptul că în mormintele din perioada păgână și de la începutul epocii creștinismului se aflau „multe monede, care se puneau de obicei în gura sau în mâna mortului și reprezentau plata lui Charon pentru transport”. N. Kostomarov atestă, de asemenea, că mortului i se puneau în gură câteva monede mărunte, deoarece se credea că îi sunt necesare pentru cheltuieli în drumul lung spre cealaltă lume³⁸.

La români, ca și la ruși, existau credințe despre moșul codrului, pădurarul, păduroiul; rusește „leșii” și „leșaiia”, adică bătrânul pădurii, muma pădurii, păduroaica, pădureană. Amândoi aveau grijă de pădure și-l speriau pe om.

Românii, ca și rușii, cunoșteau și zeitățile apei. Una din ele se numea „știma apei”, care era prezentată sub înfățișarea unei femei puternice, pe jumătate pește. De altfel, ea putea lua orice alt chip. În timpul revărsării apelor ea inunda totul. „Știma apei” este un fel de regină a apei (*morskaia țarița*). Cehii și slovaci denumeau această zeitate *Vodnic*, bulgarii – *Lamii*, polonezii – *Topich* și *Wodnic*.

E interesant de subliniat că, după cât se pare, românii credeau și în Dajbog, deoarece unul din colaboratorii de vază ai lui Ștefan cel Mare purta numele de Dajbog³⁹. E adevărat că Ștefan cel Mare își recruta colaboratorii din persoane de diferite nuanțe etnice și Dajbog din Neamț putea să fi fost unul din „nepoții lui Dajbog”, adică rus. În tot cazul, Dajbog era cunoscut în Moldova.

Unele din principalele credințe păgâne ale românilor sunt legate de ființe imaginare pentru care, după cât se pare, nu pot fi găsite analogii corespunzătoare la ruși, și anume: 1) iele; 2) căpcăuni; 3) blajini; 4) strigoi; 5) moroi. Vom caracteriza pe scurt fiecare din aceste credințe.

Este un fapt curios că, alături de rusalii, poporul român credea și în iele⁴⁰. Uneori, chiar le confunda. Prin urmare, două grupuri de zâne rele, ambele de proveniență pur sudică, au fost acceptate de români cu multă ospitalitate. Ielele pot fi denumite zeitățile vântului, deoarece se credea că furtunile sunt opera lor. Ele se aflau în aer și coborau pe pământ numai ca excepție. Acolo unde ele se jucau, iarba se ofilea. Ele nu puteau fi văzute; omul le putea auzi în spatele său, dar nu trebuia să-și întoarcă privirea. Dacă, din întâmplare, le-ar putea vedea, ele l-ar putea mutila. În timpul somnului ele îi puteau lua mințile. Despre un om schilod sau paralizat se spunea: „E luat de iele”. Aceste zâne rele pedepseau pe fetele leneșe, care nu reușeau să țeară ce se cuvine din in și cânepă până în joia mare din săptămâna patimilor; de aici vine denumirea de joimarițe.

Ielele aveau numeroase denumiri, ca nici un alt zeu. Unele denumiri redau natura lor rea, anume: Nemilostive, Iude, Fetele lui Iuda, Drăgaice, Samovile, Vâlve, Nagode, Irodițe, Vânturițe, Vântoase, Fetele Vântoaselor, Stăpânele vânturilor⁴¹.

Celelalte denumiri, dimpotrivă, manifestau dorința de a se milogi în fața lor: Milostive, Zâne milostive, Maestre, Zâne maestre, Doamne, Domnițe, Bune, Sfinte, Sfinte mari, Puternice, Fete frumoase, Frumoasele, Fetele câmpului, Fetele codrului, Fetele lui Sandru (o aluzie la împăratul Alexandru cel Mare), Viteze, Harnice, Șoimane, Joimance, Joimarițe. Denumirea lor de bază era Iele, Ielele. Uneori oamenii se fereau să le spună pe nume, întrebându-le pronumele „ele” sau „dânsele”.

Originea lor rămâne necunoscută. Unii consideră numele lor simplu ca fiind un pronume personal, alții cred că reprezintă un împrumut din limba gepizilor germanici (Diculescu), în care există *ellen*, *jele*, *ellenkonge*, *elf*, *elfe*. S-a emis ipoteza originii tracice a ielelor. În regiunea Mării Egee, zâne asemănătoare se numeau harpii. Acestea erau reprezentate în chip de femei, al căror corp era de pasăre răpitoare. În loc de

³⁷ *Ibidem*, p. 98.

³⁸ N. Kostomarov, *Istoricheskie monografii i issledovania (Monografii istorice și cercetări)*, vol. XIX, 1887, S. Petersburg, *Schița vieții și moravurilor poporului velikorus în secolele XVI–XVII*, p. 255.

³⁹ *Documentele privind istoria României, veacul XV, A. Moldova*, vol. II (1476–1500), București, 1954, p. 6, document din 4 martie 1479, dat pe numele panului Dajbog din Neamț.

⁴⁰ Lucrarea principală: Lazăr Șăineanu, *Ielele*, București, 1886.

⁴¹ T. Pamfilie, *Mitologia românească*, București, 1916, p. 260.

degete aveau gheare în care țineau copii, pentru a-i transforma în ființe divine. Ele au fost în același timp și zeițe ale vânturilor, iar una din ele se numea „Aëllō” (vârtej), din care puteau să derive și „ele”. Nu ne pare convingătoare nici una din ipotezele de mai sus. Aproximarea de harpii nu stă în picioare, deoarece există o mare diferență între harpii și iele. Harpiile sunt inexorabile, pe când ielele pot fi înduplecate. Chiar și reprezentarea ielelor nu coincide cu chipul de semipasăre.

Toate reprezentările legate de cuvintele germane de mai sus se asociază cu noțiunea pădurii, ceea ce nu corespunde cu funcțiile ielelor, Este mai verosimilă originea tracică a ielelor, cu atât mai mult cu cât influența tracă se vedește și în alt domeniu al vieții vechilor români, în special în muzică. Muzica populară românească, după părerea lui Fligier, amintește pe jumătate o muzică orgiastică și pe jumătate, o muzică tristă a vechilor traci și frigieni⁴².

Ființe mitologice cu cap de câine se numeau căpcăuni, capcâni. În Banat ei erau apropiați de anticul Ciclop. Erau scitiți cruzi și se credea că mâncau carne omenească, preferând carnea mai fină a femeilor și copiilor. Cunoscând cruzimea tătarilor, românii deseori i-au denumit căpcăuni.

Blajinii erau considerați ca niște oameni cu cap de șoarece, care inițial locuiau pe pământ. Întrucât ei au urmărit pe evreii care fugeau, Moise i-a băgat, ca pedeapsă, în întunericul subpământean. Chiar și acolo ei au rămas totuși credincioși lui Dumnezeu. Soțiile blajinilor trăiesc separat de ei, întâlnindu-se cu soții lor numai în timpul Paștelui pentru câteva zile (după o altă variantă pentru șase săptămâni) și despărțindu-se până la Paștele următor.

Se credea că ploile sunt legate de niște ființe care purtau denumirea de *Strigoi*, *Strigoaice* și proveneau de la părinți aflați în rudenie de sânge, de la copii uciși și necreștinați sau de la copiii născuți morți. Sf. Ilie îi urmărește, tunând și fulgerând și bătându-i cu pietre sau cu grindină. În această acțiune el este ajutat de niște ființe numite *moroi*.

Toate aceste ființe nu se întâlnesc în mitologia slavo-rusă. Prin urmare, toate fenomenele naturii: soare, lună, eclipse solare, pădure, apă, vânt, ploaie, tunet, fulger, succesiunea anotimpurilor, soarta omului, nenorocirile familiare și persoanele sau norocul, trecerea în cealaltă lume – toate acestea erau explicate prin acțiunea unor forțe supranaturale și aveau în bună parte analogii în mitologia slavă, rusă. Zeii și spiritele bune și rele în majoritatea lor au fost la români aceiași ca și la slavii de est. Printre nenumărații zei păgâni, slavi și români, unul din primele locuri îi aparține zeului iernii, zăpezii și drumurilor – Troian.

Într-o vreme s-a format obișnuința de a se atribui asemănarea credințelor a două popoare cu rădăcina ariană pe seama originii lor comune indo-europene. Se făceau multe exagerări. Actualmente, se recurge mult mai rar la asemenea explicații din cauza relativității extreme a cunoștințelor noastre despre credințele indo-europene. Această relativitate se datorește faptului că metoda de cercetare pornește de la credința acelor indo-europeni, care au reușit să se împartă în ramuri distincte, mai ales de la credințele grecilor și romanilor (școala genealogică sau lingvistică a mitologiei comparate) sau de la datele religiei inițiale a Indiei⁴³. Deci pe baza fenomenelor mai târzii se trag concluzii cu privire la fenomene timpurii, ceea ce nu întotdeauna este convingător.

Înșiși cercetătorii popoarelor indo-europene recunosc că credințele care par moștenire generală a popoarelor indo-europene, pot constitui un împrumut general de la străini⁴⁴ și avertizează împotriva referinței necritice la credințe indo-europene. O. Schrader scrie: „Nu trebuie să referim la spiritul timpului primitiv acele reprezentări de mai târziu, care ulterior au fost legate de cuvintele: latin – *deus*, lituanian – *diēwas* și indian vechi – *dēwà* la diferite popoare în timpul târziu”⁴⁵.

Max Müller admite că speranța de a restabili mitologia ariană, folosindu-se metoda de la posterior la anterior, „se va dovedi iluzorie”⁴⁶. Într-o altă lucrare a sa, același autor arată că, dacă cuvântul „*dēwà*” din imnurile vedice am începe să-l traducem prin cuvântul „*deus*”, am comite un anacronism de o mie de ani⁴⁷. De asemenea, și A. Meillet, referindu-se la speranțele în ajutorul lingvisticii la deslușirea problemelor privitoare

⁴² *Das Ausland*, Jahrb. 5, 1, nr. 38, 1878, p. 758, citat după G. Breazu, în Culegerea de articole *Muzica românească de azi*, București, 1939, p. 73.

⁴³ Max Müller, *Nouvelles études de mythologie*, Paris, 1898, p. 131.

⁴⁴ O. Schrader, *Sravnitelnoie iazykovedenie i pervobytnaia istoria (Filologia comparată și istoria primitivă)*, traducerea rusă din ediția germană din 1883, S. Petersburg, 1886, p. 468.

⁴⁵ O. Schrader, *Indo-evropeity*, traducere rusă după *Indogermanen*, ed. 1911, S. Petersburg, 1913, p. 186.

⁴⁶ Max Müller, *Nouvelles études de mythologie*, p. 131.

⁴⁷ *Idem*, *Origine et développement de la religion étudiés à la lumière des religions de l'Inde*, Paris, 1879, p. 181.

la credințele vechi ale diferitelor popoare, scrie: „La linguistique indo-européenne ne saurait apporter à la mythologie comparée que peu de témoignages solides”⁴⁸.

În general, în chestiunea credințelor ariene mitologia comparată se află până în prezent în perioada căutării. Metoda ei n-a dat încă rezultate sigure. În tot cazul, numărul zeilor și cultelor indo-europene cu privire la care există între indo-europeniști un acord deplin este relativ mic. Aceste culte religioase sunt următoarele: 1) credința în sufletele morărilor, 2) cultul cerului (Varouna, Ouranos), 3) cultul focului (Agni) și 4) venerația mamei pământului (Prithvi). La această enumerare unii mai adaugă: 1) pe zeul păstoresc, care totodată a fost și zeul drumurilor și cărărilor, 2) pe zeița aurorii⁴⁹ a cărei funcție rămâne necunoscută. Alții menționează o pereche de zei Așvin, în privința cărora nu se știe ce credeau arienii vechi⁵⁰, dar există presupunerea că erau considerați „frați gemeni, nepoți ai lui Dyaus, zeul cerului, creator al lumii”⁵¹. Există cercetători care se referă la zeul soarelui și zeul tunetului și al ploii (Indra)⁵². Se știe însă că zeul tunetului și ploii în stadiul său inițial era identic cu zeul cerului⁵³ și e foarte posibil că la început și zeul soarelui coincidea cu zeul cerului.

În asemenea stadiu al cercetării cu privire la credințele indo-europene, suntem îndreptățiți să afirmăm că asemănarea credințelor păgâne române și ruse nu poate fi un fenomen ocazional sau un rezultat al obârșiei comune indo-europene, ci se explică prin influențele reciproce româno-slave și prin elaborarea credințelor în comun, alături de popoarele balcanice, în timpul conviețuirii lor*.

ÉLÉMENTS DE PAGANISME DANS LES CROYANCES DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Tout comme d'autres peuples européens, les Daco-Roumains ont eu dans leur passé des croyances païennes qui ont continué à durer après la dissémination du christianisme aussi. La victoire du christianisme n'a été nulle part totale; au début il a dû coexister avec l'ancienne mythologie. Ce n'est qu'après une longue période de double croyance que le christianisme a acquis sa pureté totale.

La mythologie païenne du peuple roumain a une riche histoire, à commencer par les croyances des Thraces, mais ce chapitre n'est pas encore écrit. Dans la présente étude nous allons nous occuper seulement de certains éléments de paganisme qui se sont conservés des siècles durant et dont l'existence a pu être constatée même au XIXe siècle.

On observe une analogie entre certaines croyances romaines et celles slavo-russes, ce qui peut avoir une double explication. Pendant l'invasion de la Péninsule Balkanique par les Slaves, au VIIe siècle de n.è., ils ont pu influencer les croyances religieuses des autochtones, mais il est tout aussi possible que les envahisseurs aient subi l'influence de la population sédentaire.

Hormis cela, les croyances païennes avaient une source commune, danubienne.

Ce qui est tout à fait intéressant c'est le fait que les Roumains ont eu des croyances païennes propres pour lesquelles on ne trouve pas d'analogies dans les croyances slavo-russes. Elles peuvent être expliquées comme étant un héritage thrace.

Traduit par MICHAELA SPINEI

⁴⁸ A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1922, p. 360–361.

⁴⁹ A. Krappe, *Mythologie universelle*, Paris, 1920, p. 5.

⁵⁰ M. Kovalevski, *Sociologia*, S. Petersburg, 1910, p. 16.

⁵¹ Max Müller, *Nouvelles études de mythologie*, p. 102 și 407.

⁵² O. Schrader, *Filologie comparată*, p. 459–463.

⁵³ A. Krappe, *op. cit.*.

* Lucrarea ne-a fost pusă la dispoziție spre publicare de către fiica reputatului istoric Alexandru V. Boldur (1886–1982) – Nina A. Boldur, care, cu o devoțiune admirabilă, se îngrijește cu perseverență de valorificarea bogatei opere postume a cărturarului originar din Basarabia, meritând întreaga noastră grațitudine. În lista lucrărilor sale inedite, menționate în recent editatul volum de amintiri ale savantului – a cărui redactare a fost încheiată în martie 1976, la venerabila vârstă de 90 de ani –, nu figurează și articolul despre elementele păgâne din folclorul românesc, dar este posibil ca el să fi fost avut în vedere atunci când se citează un volum definitivat pentru tipar de *Studii istorice*, Cf. A. V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*, Editura Academiei Române Albatros, București, 2006, p. 356, 374 (Nota red. V. Sp.).